

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування закладу вищої освіти)

геолого-географічний факультет

(повне найменування факультету)

фізичної географії, природокористування і геоінформаційних технологій

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Стисла історія та особливості природокористування у береговій зоні морів»

«A short history and peculiarities of nature management in the coastal zone of the seas»

Виконав: здобувач вищої освіти
денної форми навчання
спеціальності 106 Географія
(код, назва спеціальності)

Освітня програма: географічні основи
природокористування та регіонального і
муніципального розвитку

Лемешко Дмитро Олександрович
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

Керівник д. г. н., проф. Шуйський Ю.Д. _____
(науковий керівник, ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рецензент к. г. н. Нефедова Н.Є.
(рецензент, ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ __ від __ грудня 2025 р.

Завідувач(ка) кафедри
_____
(підпис) **ВИХОВАНЕЦЬ Галина**
(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № _____
протокол № __ від ____ . ____ .2025 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК
_____
(підпис) **СВІТЛИЧНИЙ Олександр**
(прізвище, ім'я)

Одеса 2025

	Стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У БЕРЕГОВІЙ ЗОНІ МОРІВ.....	5
1.1. Поняття «природокористування»: історичний розвиток і сучасне бачення.....	5
1.2. Класифікація берегових зон морів та їх географічні особливості...	9
1.3. Екологічні, соціальні та економічні аспекти природокористування	16
1.4. Екологічні, соціальні та економічні аспекти природокористування.	18
1.5. Нормативно - правове регулювання використання морських узбережь.....	22
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В БЕРЕГОВИХ ЗОНАХ.....	27
2.1. Природокористування в античності та середньовіччі.....	27
2.2. Узбережжя Північного Причорномор'я як арена грецької колонізації.....	35
2.3. Період індустріалізації: інтенсивне освоєння узбережь.....	40
2.4. ХХ століття: урбанізація, туризм і екологічні виклики.....	45
2.5. Приклади природокористування в Чорноморсько - Азовському регіоні.....	49
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У БЕРЕГОВІЙ ЗОНІ МОРІВ.....	55
3.1. Сучасні типи природо користування.....	55
3.2. Приклади ефективного управління узбережжя.....	68
3.3.Перспективи сталого розвитку берегових територій.....	71
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Однією з найбільш динамічних природних територій на планеті є берегова зона морів. Вона виступає унікальним простором взаємодії суші та моря, де поєднуються екологічні, соціальні, економічні й політичні чинники. Природокористування у цій зоні має як давню історію, так і сучасні складні виклики, пов'язані з антропогенним навантаженням, зміною клімату, урбанізацією та деградацією природного середовища.

Актуальність теми зумовлена необхідністю формування сталих підходів до використання ресурсів прибережних територій. Береговий простір має величезне значення для розвитку туризму, морської торгівлі, промислу, транспорту та енергетики. Водночас саме ці напрямки спричиняють надмірне навантаження на екосистему узбережь, що вимагає наукового осмислення й ефективного управління.

Метою роботи є дослідження історичних етапів і сучасних особливостей природокористування в береговій зоні морів, з акцентом на екологічні та управлінські аспекти.

Об'єкт дослідження - процеси природокористування в береговій зоні морів.

Предмет дослідження - історичні етапи, типи використання, проблеми та перспективи сталого управління узбережжями.

Завдання дослідження:

- Розглянути основні теоретичні підходи до природокористування;
- Проаналізувати історію освоєння берегових зон;
- Визначити основні сучасні види природокористування;
- Виявити екологічні проблеми та перспективи сталого розвитку;
- Проаналізувати український та зарубіжний досвід управління прибережними зонами.

Методи дослідження:

- 1) аналіз літератури,

- 2) порівняльно-географічний метод,
- 3) картографічний аналіз,
- 4) синтез,
- 5) системний підхід.

Практичне значення полягає у формуванні рекомендацій щодо екологічно безпечного та ефективного використання природних ресурсів берегових зон морів, що може бути корисним у сфері екологічної політики, планування та управління.

Дослідження виконано завдяки фундаментальним працям відомих науковців, таких як: Гродзинський М. Д., Топчієв О.Г., Шуйський Ю. Д. та фахових публікацій, фондових та інтернет джерел.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку джерел із 69 посилань. Також робота проілюстрована 43 рисунками та 6 таблицями. Загальний обсяг склав 81 сторінку.

ВИСНОВКИ

Берегова зона морів - це унікальна за своїм природним, економічним і соціальним потенціалом територія, яка відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку прибережних регіонів. У сучасних умовах вона є ареною активного природокористування, де поєднуються численні види людської діяльності: туризм, рибальство, морський транспорт, рекреація, енергетика тощо. Ці види діяльності мають велике значення для всіх держав, в тому числі і для економіки України та життєдіяльності населення, але водночас створюють серйозне екологічне навантаження на природне середовище. Проведене дослідження засвідчило, що розвиток природокористування нерозривно пов'язаний з історією людства. Умовно можна виділити кілька основних етапів:

1. Природокористування в первісному суспільстві. На початкових етапах розвитку людства взаємодія з природою мала екстенсивний і неорганізований характер. Первісна людина була майже повністю залежною від природного середовища. Основними видами природокористування були збирання, полювання і рибальство. Вплив на природу був мінімальним, і відновлення ресурсів переважно відбувалося природним шляхом.

2. Аграрне природокористування. З виникненням землеробства і скотарства починається аграрна ера природокористування. Людина почала змінювати природні ландшафти - вирубувати ліси, осушувати болота, змінювати русла річок. Це призвело до зростання продуктивності, але водночас започаткувало процеси деградації природного середовища - ерозії ґрунтів, опустелювання, вичерпання родючості.

3. Індустріальна епоха. Промислова революція XVIII - XIX ст. стала поворотним пунктом у характері природокористування. Почалося масштабне освоєння надр, будівництво інфраструктури, розвиток промисловості та урбанізації. Природа стала розглядатися як джерело необмежених ресурсів. Зростання виробництва супроводжувалося збільшенням забруднення повітря, води, ґрунтів, знищенням

біорізноманіття. Людина стала головною геологічною силою, що змінила структуру природного середовища.

4. Постіндустріальний та екологічний етап. Після Другої світової війни, особливо в другій половині ХХ ст., на фоні екологічної кризи, науковці та суспільство усвідомлюють потребу в раціональному природокористуванні. Формуються перші концепції сталого розвитку, з'являються терміни «екологічна безпека», «еко системний підхід», «відновлювані ресурси». З 1972 року (Конференція ООН у Стокгольмі) проблеми охорони навколишнього середовища виходять на глобальний рівень.

5. Сучасне бачення природокористування. У ХХІ столітті природокористування розглядається як багатокomпонентний процес, що вимагає узгодження соціально - економічних, екологічних та правових аспектів. Основні сучасні риси:

1. Раціональність - використання ресурсів має бути ефективним, економічно обґрунтованим і мінімально шкідливим для довкілля.

2. Сталий розвиток - потреби нинішнього покоління не повинні обмежувати можливостей майбутніх.

3. Інтеграція науки і технологій - використання новітніх досягнень у сфері енергоефективності, відновлюваної енергетики, екологічного моніторингу.

4. Правове регулювання - зростає роль національних та міжнародних законів, які визначають межі допустимого впливу на природу.

5. Еко системний підхід - управління ресурсами здійснюється з урахуванням складних зав'язків у природному середовищі. Національні стратегії природокористування в багатьох країнах (у тому числі в Україні) включають обов'язкову оцінку впливу на довкілля (ОВД), розвиток зеленої економіки, підтримку екологічного землеробства, енергоощадних технологій, формування екологічної свідомості населення.

Крім того інтенсивне природокористування в прибережних зонах морів супроводжується низкою екологічних проблем, серед яких найгострішими є

забруднення водного середовища, ерозія та руйнування берегової лінії, скорочення біорізноманіття, деградація прибережних екосистем. Особливо вразливими є узбережжя Чорного та Азовського морів, де природні фактори ускладнюються антропогенним тиском та наслідками військових дій.

У відповідь на виклики, що постали, дедалі більшої актуальності набуває концепція сталого природокористування в береговій зоні. Її реалізація можлива через впровадження інтегрованого управління прибережними територіями, екологічну модернізацію інфраструктури, розвиток еко туризму, реставрацію деградованих екосистем і широке залучення громадськості. Успішні приклади як зарубіжного, так і українського досвіду управління узбережжями (Нідерланди, Іспанія, Венеція, Тузловські лимани, Кінбурнська коса тощо) підтверджують доцільність комплексного та природо орієнтованого підходу.

На сучасному етапі надзвичайно важливо гармонізувати національну політику з міжнародними екологічними стандартами, сприяти розвитку науки та екологічної освіти, посилити охорону природоохоронних територій, а також інтегрувати принципи сталого розвитку у процес післявоєнного відновлення прибережних регіонів України. Таким чином, лише через об'єднання зусиль держави, громад, науковців і бізнесу можна забезпечити ефективно, безпечно та перспективно природокористування у береговій зоні морів, зберігши її цінність для сучасного суспільства й майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас довкілля Одеської області. Одеська обласна державна адміністрація, Департамент екології та природних ресурсів. Одеса 2020. 37 ст.
2. Багрова О. І. Туристичне природокористування на узбережжях України. Науковий вісник ЧНУ. 2020. №42. С. 63 - 71.
3. Бондаренко В. І., Мільков Ф. Н. Природокористування: поняття, структура, завдання. К.: Либідь, 2018. 288 с.
4. Бойко В. М., Хільчевський В. К., Кравчинський Р. Л. Основи екології. К.: Либідь, 2021. 320 с.
5. Водний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 1995, №24, ст.189.
6. Дунаєв А. О. Берегозахисні споруди та їх вплив на природне середовище. Гідротехніка та інженерна геологія. 2022. №2. С. 31 - 38.
7. Гавриленко В. І. Особливості формування природокористування в прибережних зонах України. Економічна географія. 2011. №3. С. 18 - 24.
8. Герасимчук З. В. Основи екологічного права. Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 352 с.
9. Гродзинський М. Д. Ландшафтна екологія: підручник. К.: Вища школа, 2020. 352 с.
10. Гуцуляк М. В. Геоекологічні проблеми морського узбережжя України. Географія та туризм. 2022. Вип. 61. С. 14 - 19.
11. Діденко Л. О. Основи природокористування: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2020. – 312 с.
12. Довгань О. В. Управління природокористуванням у прибережних зонах морів. Наукові праці ЧНУ. Географія. 2021. №1(32). С. 45 - 53.
13. Дубина Д. О. Сучасні екологічні проблеми прибережних зон морів України. Екологічна безпека та природокористування. 2018. №1. С. 88 - 94.

14. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264 - XII.
15. Земельний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2002, №3 - 4, ст. 27.
16. Красзнавство узбережжя України: Туристичні ресурси та інфраструктура. За ред. О. Пістуна. К.: Центр учбової літератури, 2019. 319 с.
17. Ліговська І. В. Урбанізація та її вплив на екосистеми Чорноморського узбережжя України. Наукові записки ТНПУ. Серія: Географія. 2021. №1. С. 77 - 84.
18. Мельничук О. Ю. Правове регулювання охорони узбережжя Чорного й Азовського морів. Екологічне право *України*. 2023. № 2. С. 44 - 50.
19. Морські узбережжя: геоекологічні проблеми та напрями їх вирішення / За ред. І. М. Топчієва. Одеса: Астропринт, 2020. 260 с.
20. Океанографічний атлас Чорного і Азовських морів. Міністерство транспорту та зв'язку України, Державна установа «ДЕРЖГІДРОГРАФІЯ» Київ 2009. 356 с.
21. Стратегія розвитку Південного регіону України до 2030 року. — Кабінет Міністрів України, 2021.
22. Топчієв О.Г., Ніколаєва С.П. Інтегроване управління прибережними територіями Чорного моря. Одеса: Екологія, 2019. 192 с.
23. Шевчук В. Я. Екологічна політика і право України: навч. посіб. К.: Укр. центр духовної культури, 2021. 384 с.
24. Шуйський Ю. Д., Вихованець Г. В. Природа Чорноморських лиманів. Одеса, 2011. 276 с.
25. Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В., Муркалов А.Б., Гижко Л.В. Практикум з берегознавства: 2-ге вид., перераб. та доповн. - Одеса: Бахва, 2015. - 104 с. 17.
26. Шуйський Ю.Д. Історія розвитку та методологія берегознавства. - Одеса: Вид-во Астропринт, 2018. - 448 с.

27. Шуйський Ю.Д., Вихованець Г.В., Муркалов О.Б. Класифікація форм антропогенного рельєфу на узбережжі неприливних морів Європи. Вісник ОНУ, сер.: Географічні та геологічні науки. 2022. Т. 27, вип. 2(41) С 83 – 97

Електронний ресурс.

28. Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 № 3038-VI. Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>. Дата звернення 04.03.25.

29. Конституція України: Офіц. текст. К.: Верховна Рада України, 1996. Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. Дата звернення: 09.03.25

30. Конвенція ООН з морського права 1982 року (UNCLOS). Електронний ресурс. https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. Дата звернення: 09.03.25

31. Абразійні берега Криму. Електронний ресурс. [<https://upload.wikimedia>]. Дата звернення: 15.03.25

32. Узбережжя Азовського моря на Бірючому острові. Електронний ресурс. [<https://esu.com.ua>]. Дата звернення: 15.03.25

33. Абразійно - зсувні береги Електронний ресурс. [<https://www.google.com/search>]. Дата звернення: 15.03.25

34. Схема дельти Дунаю. Електронний ресурс. [<https://wownature.in.ua>]. Дата звернення: 20.03.25

35. Низькі піщані береги Балтійського моря. Електронний ресурс. [<https://www.google.com>]. Дата звернення: 20.03.25.

36. Схема Конвенції ООН з морського права. Електронний ресурс. [<https://uk.wikipedia.org/wiki>]. Дата звернення: 22.03.25

37. Схема правової власності і відповідальності. Електронний ресурс. [<https://www.blackseanews.net>]. Дата звернення: 22.03.25

38. Антична забудова узбережжя в Александрії. Електронний ресурс. [<https://guide-tours.ua/aleksandriya>]. Дата звернення: 04.04.25
39. Схема античних колоній VI – століття до нашої ери. Електронний ресурс. [<https://uk.wikipedia.org/wiki>]. Дата звернення: 09.04.25.
40. Античні іригаційні системи. Електронний ресурс. [<https://pikabu.ua/story/tekhnolog>]. Дата звернення: 09.04.25
41. Зміна конфігурації узбережжя в античний час. Електронний ресурс. [<https://pikabu.ua/story/tekhnolog>]. Дата звернення: 09.04.25.
42. Забудова узбережжя в середні віка. Електронний ресурс. [<https://pikabu.ua/story/tekhnolog>]. Дата звернення: 09.04.25.
43. Середньовічна фортеця Тіра. Електронний ресурс. [[https://uk.wikipedia.](https://uk.wikipedia/)]. Дата звернення: 12.04.25.
44. Один із каналів Венеції. Електронний ресурс. [<https://uk.wikipedia>]. Дата звернення: 12.04.25.
45. Середньовічна гравюра природокористування. Електронний ресурс. [<https://www.google.com/search>]. Дата звернення: 12.04.25.
46. Приклади природокористування з гравюри XV сторіччя. Електронний ресурс. [<https://ua/history>]. Дата звернення: 18.04.25.
47. Середньовічне зображення Ольвії. Електронний ресурс. [<https://restplace.com.ua>] Дата звернення: 18.04.25.
48. Зображення Пантікапея (столиці Боспорського царства). Електронний ресурс. [<https://kanaldim.tv>]. Дата звернення: 18.04.25.
49. Сучасна реконструкція Херсонесу. Електронний ресурс. [[https://vseosvita.ua.](https://vseosvita.ua)] Дата звернення: 23.04.25.
50. Середньовічне зображення Балаклавської бухти. Електронний ресурс. [<https://landmarks.in.ua/oblast/crimea/balaklava>] Дата звернення: 23.04.25.
51. Стародавня гравюра Одеси. Електронний ресурс. [<https://viknaodessa.od.ua>] Дата звернення: 23.04.25.

52. Репродукція міста Миколаїв. Електронний ресурс. [<https://shipbuilding.mk.ua>]. Дата звернення: 08.05.25.
53. Одно з перших зображень міста Херсон. Електронний ресурс. [<https://www.google.com>]. Дата звернення: 08.05.25.
54. Солепромисел в Криму. Електронний ресурс. [<https://www.google.com>] Дата звернення: 17.05.25.
55. Севастопольські бухт. Електронний ресурс. [<https://www.facebook.com>]. Дата звернення: 17.05.25.
56. Рекреаційна забудова узбережжя. Електронний ресурс. [<https://vkazivnyk.com/uk/odessa-photo>]. Дата звернення: 14.07.25.
57. Приклад агломерації. Електронний ресурс. [<https://www.stopcor.org/ukr/section>]. Дата звернення: 14.07.25.
58. Приклад забудови узбережжя (м. Токіо). Електронний ресурс. [<https://sportbay.com.ua/vyznachni-mistsya-tokio/>]. Дата звернення: 14.07.25
59. Картоschema природних об'єктів Чорноморсько – Азовського регіону. Електронний ресурс. [<https://uk.wikipedia.org/wiki>]. Дата звернення: 17.07.25.
60. Рейтинг міст Чорноморсько – Азовського регіону. Електронний ресурс. [<https://uk.wikipedia.org/wiki>]. Дата звернення: 12.08.25.
61. Чорноморського біосферного заповідника. Електронний ресурс. [<https://uk.wikipedia.org/wiki/>]. Дата звернення: 12.08.25.
62. Схема Азово - Сиваського національного природнього парку Електронний ресурс. [<https://uk.wikipedia.org/wiki>]. Дата звернення: 19.09.25.
63. Схема розташування НПП «Білобережжя Святослава» Електронний ресурс. [<https://uk.wikipedia.org/wiki>]. Дата звернення: 19.09.25.
64. Географічний розподіл виробництва риби на 2022 р. Електронний ресурс. [<https://fishindustry.com.ua>]. Дата звернення: 19.09.25.
65. Динаміка світового виробництва рибної продукції. Електронний ресурс. [<https://fishindustry.com.ua>]. Дата звернення: 19.09.25.

66. Транспорт світу. Електронний ресурс. [<https://geografiamozil2.jimdofree.com>].
Дата звернення: 10.10.25.
67. Приклади відновлювальних джерел енергії. Електронний ресурс.
[<https://www.pexels.com/uk-ua/photo>] Дата звернення: 12.10.25.
68. Схема Факторів негативного впливу економіки на довкілля Електронний
ресурс. [<https://udhtu.edu.ua>]. Дата звернення: 12.10.25
69. Порівняльна таблиця кейсів ефективного управління узбережжям.
Електронний ресурс. [Delta Programme (Netherlands) –
<https://www.deltaprogramma.nl>]. Дата звернення: 17.10.25